

A feminista test teleportálása: Judith Butler recepciója a magyar sajtóban

(Teleporting the feminist body: the reception of Judith Butler's theory in Hungarian media discourse)

Judith Butlernek a testről, szexualitásról és a nemiség elfogadásáról alkotott elmélete szerint, amennyiben a biológiai nemet megfosztjuk magától értetődő, objektíven létező, eleve adott státuszától, akkor ez magával rántja a társadalmi nemek eleve adott ráépülő rendszerét is, s e mozgás révén jóval bonyolultabbá válik a nemi szerepek mátrixa. E kérdéssel foglalkozó magyar sajtó-diskurzusokat vizsgálom a 2005-2008 között. Judith Butler két nemrégiben magyarul is megjelent könyve – a *Problémás nem: a feminizmus és az identitás felforgatása*⁷⁴, valamint a *Jelentős testek: a „szexus” diszkurzív korlátairól*⁷⁵ – magyarországi fogadtatásához kapcsolódó dilemmák és viták diskurzusainak vizsgálatából azt a következtetést vontam le, hogy a test értelmezésével foglalkozó nyugati feminista diskurzusok összekapcsolódásának imitálására tett hazai kísérlet számos akadályba ütközik. Ilyen akadály például az egymásra épülő szövegek társadalmi és diskurzus-kontextusainak hiánya, ami a szövegértelmezések anakronisztikus, és lehetetlen és felesleges is. Ezért ezeknek a szövegeknek a befogadásának egyetlen módja lehet ha a Kelet-Európai hagyományokhoz alkalmazkodva és diskurzusaink sajátos történetiségére építve hagyjuk kibontakozni a magyar feminista kritikát és a queer szakirodalom magyaros verzióját, mely társadalmi vonatkozásaiban és diskurzív kontextusaiban egy alternatív vonulatot képvisel. Előadásomban először Butlernek a performativitásról és heteroszexuális mátrix előállításáról szóló filozófiai elméletét mutatom be, majd ennek különféle hazai szövegekben megvalósuló értelmezéseit vizsgálom a diskurzus elemzés eszközeivel.

Berkovits Balázs⁷⁶ – Oblath Márton⁷⁷

A „fogyatékoság” és a „szociális hátrány” kapcsolatának diskurzusai és politikája

(From special education to sociology. On the relationship between "handicaps" and "social disadvantage": discourse and politics)

A magyar szociológiában az egyenlőtlenségek kérdésköre fontos szerephez jutott az államszocializmus bírálatában. Úgy tűnt, az empirikus szociológia rendelkezik azokkal az eszközökkel, amelyekkel megtisztíthatja és az állami ideológiával szemben felmutathatja a valóságot. Az empirikus kutatások alapján arról a társadalomról adhatott láttelepet, amely önmagát egyenlősítőnek mondta. Bizonyítékokat szolgáltatva az egyenlőnek mondott társadalom egyenlőtlenségeire, a szociológia egyszerre mutathatott rá a szocialista rendszer hamisságára és igazságtalan működésére.⁷⁸ A „szelekciós mechanizmusokat” vizsgáló szociológusok kérdésfeltevése onnan indult ki, hogy miért a cigány és/vagy alsóosztálybeli

⁷³ PhD hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem

⁷⁴ Eredeti címén: *Gender Trouble*. Routledge, 1990, 1999. Magyar fordítás Berán Eszter és Vándor Judit. Balassi Kiadó, Budapest, 2007.

⁷⁵ Eredeti címén: *Bodies that Matter*. Routledge, 1993. Magyarra fordította Barát Erzsébet, Sándor Bea. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2005.

⁷⁶ MTA Szociológiai Kutatóintézet

⁷⁷ MTA Szociológiai Kutatóintézet

⁷⁸ Ld. pl. Kolosi Tamás - Ivan Szelenyi: *Social Change and Research on Social Structure in Hungary*, in Brigitta Nedelmann and Piotr Sztompka (szerk.): *Sociology in Europe. In Search of Identity*, Berlin, New York, Walter de Gruyter, pp. 141-163

tanulók töltik meg elsőprő arányban a kisegítő iskolák osztályait, ha egyszer közel azonos arányban kellene eloszlania a fogyatékosoknak a népességen belül?⁷⁹ Állításuk úgy foglalható össze, hogy ha az enyhe értelmi fogyatékoság organikus eredetű tünetcsoportot jelöl, és ha ennek ellenére mégis abszolúte jellemző a kategóriákba sorolt gyerekek társadalmi származása, akik többnyire hátrányos helyzetűek, akkor a besorolás nem lehet objektív (ezt az elemzési stratégiát HH-szociológiaként jelöljük).

A gyógypedagógiai (és a pszichológiai) gondolkodás a szocialista lélektan és neveléstudomány ideológiai elvárásaihoz képest jelölte ki illetékességét. Míg az „ideológia” a szocialista társadalmat ideális környezetként tétélezte a gyermek nevelése szempontjából, a gyógypedagógia tudománya képes volt kivonni a „fogyatékos” gyermekeket a „korlátlan nevelhetőség” hatalma alól azáltal, hogy a defektusokat testi, idegrendszeri eredetűnek tekintette. Miközben a speciális nevelés nemzetközi tudománya a hatvanas években eltávolodott a természettudományos érveléstől, az individualizáló embertudományok Magyarországon természettudományos érveléssel igyekeztek kutatási és kezelési területeket elkülöníteni, így biztosítva biológiai-orvosi menedéket mind a terápiára szorulóknak, mind a maguk számára.⁸⁰

Előadásunkban⁸¹ azt mutatjuk be, hogy ezek az eltérő hagyományok miként idéződnek fel, fogalmazódnak újra és alakulnak át az értelmi fogyatékoság (illetve az iskolai lemaradások) és a szociális hátrány (avagy a társadalmi származás) kapcsolatára vonatkozó mai értelmezésekben. Négy karakteresnek tűnő diskurzus kulcsfogalmait rekonstruálva azt hangsúlyozzuk, hogy a gyógypedagógia és a szociológia szembenálló hagyományai – miközben meghatározzák a közpolitika-alkotást - elbizonytalanodtak saját tudományos előfeltevéseikben, nézeteik egyre közelednek, s ma elsősorban a legitim oktulajdonítás monopóliumáért küzdenek. A „sajátos nevelési igényűek (SNI) szociológiájának” nevezhető (és a „hátrányos helyzet (HH) szociológiájával” szembeállítható) negyedik karakteres diskurzus esetében azt is megmutatjuk, hogy létezik az a beszédmód, amely e szakmai bizonytalanságokat sikerrel kezeli, s amely – nyugati minták alapján - képes integrálni az eltérő diszciplináris hagyományokat, jóllehet csak azon az áron, hogy a politikai-kritikai problémafelvetések technikai-pragmatikus kérdésekké alakulnak.

Bernát Anikó⁸² – Páthy-Dencső Blanka⁸³

Életszínvonal-utak: görbék és egyenesek

(Routs of living standard: Curves and straights of living conditions in the Hungarian society between 1992 and 2007)

Az előadás alapját egy 2007-es vizsgálat, a Háztartások Életút Vizsgálata (HÉV) képezi. A retrospektív vizsgálat egyedülálló módon, a rendszerváltás óta eltelt 15 év kezdő- és végpontja alapján követi nyomon a magyar háztartások életét objektív társadalmi-demográfiai tényezők mentén, így azt mutathatjuk be, hogy miként alakult a magyar háztartások élete és életszínvonala ezen objektív dimenziók szerint. Az előadásunk különlegessége az, hogy a szubjektív ítéleteket állítjuk fókuszba azt vizsgálva, hogy a rendszerváltás előtti évektől máig,

⁷⁹ Csanádi Gábor – Ladányi János: *Szelekció az általános iskolában*, Gondolat, 1983.

⁸⁰ Ld. pl. Illyés Sándor: A magyar gyógypedagógia hagyományai és alapfogalmai, in Illyés Sándor (szerk.) *Gyógypedagógiai Alapismeretek*, Budapest, 2000. 15-38. oldal

⁸¹ Az előadás az MTA Szociológiai Intézetben közösen folytatott KnowandPol kutatáson alapul (vezetője: Eröss Gábor).

⁸² TÁRKI

⁸³ TÁRKI